

1. Людкевич С. Кілька слів про потребу заснування українсько-руських музичних консерваторій у Львові // Діло. – 1902. – Ч. 239.
2. Людкевич С. Музичний інститут ім. М. Лисенка // Станіслав Людкевич. Дослідження, статті, рецензії, виступи. – Т. II. – Львів, 2000. – С. 299-301.
3. Діло. – Львів, 1926. – Ч. 151.
4. Дирекція В. Музичного Інституту. Звіт із діяльності Вищого музичного інституту ім. М. Лисенка і його філій (за 1929-1930 рр.) // Музичний Вісник. Видає тов-во ім. М. Лисенка. І піврік. – 1930. – Львів. – Квітень. – С. 5-6.
5. Шкільний Устав Вищого Музичного інституту під управою "Союза співачких і музичних товариств" у Львові. – Львів, 1903. – 66 с.
6. Галия Лагодінська-Залеська. З музичного життя в Коломиї // Над Прутом у лузі. Коломия у спогадах. – Торонто, 1961. – С. 371-382.
7. Діло. – 1931. – 10 березня. – Ч. 53. – С. 6.
8. Діло. – 1930. – 11 червня. – Ч. 126.
9. Діло. – 1931. – 14 березня. – Ч. 57.
10. Діло. – 1932. – 5 лютого. – Ч. 26.
11. Діло. – 1933. – 20 травня. – Ч. 127.
12. Діло. – 1934. – 26 травня. – Ч. 136.
13. Діло. – 1937. – 26 травня. – Ч. 115.
14. Барвінський Василь. Хроніка й рецензії // Українська музика. – Р. I. – 1937. – Ч. 4. – С. 55-56.
15. Бабюк Люба. З історії музичного життя Коломиї // Музика Галичини. – Т. II. – Львів: Сполом, 1999. – С. 149-163.
16. Діло. – 1935. – 23 грудня. – Ч. 343.
17. Сторінки історії Львівської державної музичної академії ім. М. В. Лисенка. – Львів: Сполом, 2003. – 256 с.
18. Мазепа Ісидор, Мазепа Тереса. Шлях до музичної академії у Львові. – Том 1. Від доби міських музикантів до Консерваторії (поч. XV ст. до 1939 р.). – Львів: Сполом, 2003. – 288 с.; Том 2. Від консерваторії до Академії (1939-2003). – Львів: Сполом, 2003. – 200 с.

The article deals with the activities of the branch Lysenko Institute of in Kolomyia. Basic spheres of the educational establishment activities are determined in it.

Key words: music education, education, concert activity

УДК 789.5

ББК 85.313

Богдан Кіндратюк

ДЗВОНАРСЬКЕ МИСТЕЦТВО НА ГУЦУЛЬСЬКИХ ГОНЧАРСЬКИХ ВИРОБАХ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Стаття аналізує зображення дзвонів і дзвонарів на гуцульських кахлях. Визначено функції і зміст дзвонарського мистецтва на гуцульських гончарних виробах.

Ключові слова: дзвони, дзвонарське мистецтво, гончарство, кахлі.

Серед актуальних проблем української кампанології – науки про церковні дзвони й дзвоніння – є не тільки створення наукової джерельної бази, а й студії над їх функціональним призначенням. Нами вже приверталася

увага до дзвонарського мистецтва в літописах [1], усній народній творчості [2], іконах *Страшного Суду* [3], загалом у духовному житті українців [4; 5]. Однак іконографічні аспекти потребують глибшого й системного опрацювання: зображення дзвонів і дзвонарів у книжкових мініатюрах і гравюрах, народних малюнках, гуцульських кахлях тощо. Це дає можливість прослідкувати не тільки типи зображень церковних дзвонів, а й їх ужиткове призначення.

Цікаве мистецьке явище української культури – гуцульські кахлі – досліджувало немало мистецтвознавців [6; 7; 8; 9; 10]. Ними приверталась увага до оберегової функції зображених на кахлях святих (наприклад, св. Миколу “шанували як заступника бідних і обездолених, а гончарі, ще й до того, як покровителя ремесел” [6, с.30]), поряд котрих ставилися кахлі із церквами, хрестами, дзвонарями [6, с.32; 9, с.451], виділялась їх особлива декоративність образів [10, с.438], порівнювались малюнки споруд для дзвонів і дзвонарів у виробах того чи іншого майстра [9, с.454]. Вивчення літератури, де характеризуються вироби гуцульських гончарів, переконує, що ще недостатньо звертається увага на окреме оберегове призначення створених ними образів дзвонів і дзвіночків; їх чомусь не відносять, як приміром Тарас Янко, до музичних інструментів [10, с.438]. Тому *метою* нашої розвідки є вивчення охоронної функції образів цих ідіофонів у кахлевих виробах майстрів українського мистецтва. *Завдання* бачаться у показі місця та ролі дзвонів у міфології, їхніх зображень на кахлях, систематизації інформації про побутування дзвонів у своєрідному етнорегіоні України – Гуцульщині. Водночас це дасть змогу краще вивчати різні способи їхнього підвішування, прийоми гри на них, одяг дзвонарів як джерело інформації про їхній соціальний статус тощо.

Якщо російська кампанологія вже звернула увагу на проблему відображення дзвонарського мистецтва в народних звичаях [див., наприклад: 11], то в сучасних публікаціях українських дослідників Валентина Савеги [12], Іоланти-Анни Чушенко [13], Богдани Працюк [14] про національне радше не йдеться. Ігор Мацієвський хоч згадує про органічне входження дзвонів (подібно до храмового співу) у цілісну структуру церковного обряду й зауважує вплив дзвонарського мистецтва “на стрій і звукоідеал усіх інших видів музики, що звучала на відкритому повітрі” [15, с.10], тільки коротко зазначає деякі християнські традиції, пов’язані із дзвоніннями. Подібно Любомир Куштик лише згадує про використання великих церковних дзвонів (окрім богослужбових потреб) у певних життєвих обставинах (биття на сполох, при пожежі, повені, нападах звірів, потребі розігнати хмари, відвести бурю, грозу тощо) [16, с.56]. Стисло освітлює місце дзвонів і дзвонів у багатому та яскравому світі української міфології (народних уявленнях, обрядах, звичаях, віруваннях і повір’ях) Валерій Войтович [17]. Не оминає в розповіді про дзвони, біла, дзвінки й дзвіночки традиційного розуміння українцями їхньої оберегової

функції, духовної чистоти Леонід Черкаський [18, с.32, 35]. Ширше згадусь деякі народні магичні заклинання, ворожіння, примовки тощо, пов'язані із дзвонами й дзвоніннями, Михайло Тимофіїв [19, с.216–219].

Оскільки церковні й громадські дзвоніння та всілякі музичні звучання, створені за допомогою цих ідіофонів, глибоко проникли в життя гуцулів, народні обряди й звичаї, вони отримали шанобливе ставлення (прикладом поважного відношення до дзвонів є часті згадки про них у колядках: *А в Вифлісмі рано дзвонили* [20, с.82], *Ізгадують си в дзвоници дзвони* [20, с.90], святі ангели п'ятьма возами саме на першому возі "голосні дзвони" [20, с.177]), то вони були водночас як обереги. Підтвердження цьому є те, що серед зображень християнського змісту (св. Гріїні, церкви, капличок, монастирів, хрестів тощо), які традиційно виводилися гуцулами на великодних писанках з охоронною метою, бачимо й дзвони та дзвіниці [20, с.224]. Адже в українській міфології, як і слов'янській загалом, церковне дзвоніння важлива складова культурного простору. Панус переконання, що "деякі міфологічні персонажі показуються на очі людям і шкодять їм тільки після того, як відлунає церковний дзвін. Дзвоніння як присутність вищої сили, Бога, зв'язувалося в народних уявленнях з істиною. Люди вірили в те, що дзвоніння змушує розкаятися клятвопорушників, а якщо під час якої-небудь розмови лунали звуки дзвона, то все, що було сказане під час цього, вважалося незаперечною істиною. Церковне дзвоніння, за віруваннями, зупиняє злодія, котрий втікає з місця злочину, і примушує його повернутися назад; віжки, прив'язані до церковного дзвона, заставляють конокрада залишити свою здобич або навіть вдавнитися" [21, с.294]. Вважалося, що все зроблене під час звучання церковних дзвонів є ніби освячене вищою силою. Дзвоніння надіялося тими ж магичними функціями, що й гучний голос, крик, стрільба тощо. Гуцули вірять, що після смерті людини поки не вдарить у дзвони, то "душа блукає полями і глухими місцями: лише при звучанні дзвонів вона досягає свого місця призначення" [22, с.168].

Переконання, що дзвони оберігають від грому, лихого повітря, злої сили, містяться в молитві Чина освячення дзвонів: "Господи Боже [...], наповни Своїм Небесним Благословенням дзвона цього, щоб, голос дзвеніння його почувши, противні повітряні сили повідступали далеко від осель вірних Твоїх, і погасли всі їхні розпалені вогненні стріли на нас, і [...] громи блискавок, напад граду, і весь шкідливий стан повітря, прогонені й задержувані всесильною й міцною Правицею Твою, були вгамовані, затихли й відступили" [23, с.296].

Що звуки дзвонів сприймалися як своєрідні обереги, засвідчують відповідні написи на них: "СВЯТА МАРІЄ, ЯКА НАРОДИЛА БОГА, МОЛИСЯ ЗА НАС" (дзвін 1584? р., Певкіне біля м. Ярослава); "ХРИСТЕ, СПАСИТЕЛЮ ВСІХ, ОБЕРІГАЙ СВОІХ СЛУГ" (дзвін 1596 р., Львів, монастир сестер

бенедикток); “ЩАСЛИВІ ТІ, КОТРІ СЛУХАЮТЬ СЛОВО БОЖЕ І ОХОРО-
НЯЮТЬ ЙОГО” (дзвін другої половини XVI ст., Радимно біля м. Ярослава);
“ГОСПОДЕ, ЗРОБИ СВІЙ НАРОД ЗДОРОВИМ” (дзвін XVI ст., Правковці
біля Перемишля) та ін. [24, с. 76, 80, 82, 83]¹. Ці оберегові тексти як прикраси
дзвона передавалися кирилицею або латинкою, оздоблювалися виливними
прикрасами, зокрема рельєфів того чи іншого святого [24, табл. II–VI, IX].
Про розповсюдження на Гуцульщині дзвонів із подібними прикрасами свід-
чить напис (у перекладі з латинської мови): “ТЕБЕ, БОГА, ВОСХВАЛЯЄМО,
ТЕБЕ, ПАНЕ, ХВАЛИМО” на найбільшому ідіофоні (він вилитий наприкінці
XVI ст. [25, с. 84]; висота разом із короною – 59 см, нижній діаметр – 67 см)
церкви с. Уторопи Косівського району Івано-Франківської області (цей дзвін
нині використовується разом із ще чотирма, вилитими в 30-х роках XX ст.).

Такі ж зображення бачимо у виробх гуцульських майстрів, адже вже
в середині XVIII ст. Косів мав цілу когорту гончарів, котрі розвивали сюжетні
розписи на кахлях. Тематика сюжетів зумовлювалася певними обставинами:
підвищеною цікавістю до людини, актуальних подій, чогось незвичного в
побуті чи друкованій продукції [7, с. 16].

Хоч фахівці прямо не говорять про оберегове значення зображених на
кахлях дзвонів, але воно досить виразно впливає з того, що “існував ряд
сюжетів, які мали постійне, установлене традиціями місце. Святого Миколая,
наприклад, котрому призначалась роль оберега, поміщали на лицьовому боці
комина в центрі. Поруч ставили кахлі із церквою, хрестами, дзвонарем. На
що ж площину, нижче, виносили святкові й героїчні сюжети – виїзди, музи-
кантів, вершників” [6, с. 32]. Про зображення св. Катерини й св. Варвари як
втілення ідеї заступництва йдеться в роботі Агнії Колупасвої [9, с. 451]. З цього
впливає висновок про захисне призначення зображених дзвонів. Під-
тверджується це характеристикою творчості гончарів, у кахлях котрих у душі
народного бачення світу трактуються навіть побутові події та явища, відзна-
чається, що силою свого таланту народні майстри підносили ці зображення
“до рівня високих художніх образів. Утім, це не просто зображення – це з’яви,
наближені до обрядів, священнодій, в яких митець [...] сам присутній і нас
прилучає до цього світу” [7, с. 17].

Майстер Олекса Бахматок (1820–1882) на кахельній печі в с. Волове
Верховинського району (яка нині знаходиться в Коломийському музеї народного
мистецтва Гуцульщини та Іокуття імені Йосафата Кобринського (далі – КМНМІПТ))
після фронтона у верхньому ряді на окремих кахлях схематично зобразив дзвіницю,
церкву, св. Миколая. На дзвіниці чотири різних за розмірами дзвонів. На цій

¹ Автор висловлює сердечну вдячність викладачам Інституту філології Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника доценту Ользі Лазарович і Ларисі Шинайло за допомогу в перекладах із польської та латинської мов

кахлі (21,7 X 14) дзвонар, як прийнято бити у дзвони, без шапки, одягнутий у сертак (?) і чоботи (?). Шнури прив'язані не до язиків, а, напевно, до важелів.

Для творення різних за функціональним призначенням дзвонів, дзвонареві треба прикласти певні психічні й фізичні зусилля. Про це свідчить зображена на іншій кахлі постать дзвонаря [7, с.7] (див. ілюстрацію 1 [7, с.21]). Він тримає у правій руці шнури до двох дзвонів, а в лівій – до третього. Мотузки прив'язані не до язиків ідіофонів, а до важелів (дзвонар не в гуцульському одязі та, як прийнято, без шапки). Пантоміміка того, хто одночасно б'є в три дзвони, говорить про певне напруження.

Підтвердженням цього є характеристика подібного образу на інших кахлях: “Приваблива й жива, повна експресії фігура дзвонаря; стоячи на верхньому помості дзвіниці, один або в парі з помічни-

Іл. 1. Кахля “Дзвонар”. бл. 1875 р.

ком, він спритно управляє ансамблем дзвонів” [6, с.30].

На кутовій кахлі з печі, яку міг виготовити Й.Баранюк (1868 ?), бачимо зображення дзвонаря, одягнутого в гуйош (короткий приталений різновид чоловічої куртки), у жовтого кольору штанах, узутий у чоботи (дзвони, гуйош, покрівля дзвіниці й прикраси по периметру зеленого кольору). На цьому взірці добре видно, що дзвони нерухомо прикріплені до осей, вверху – проти ваги. Кахляр чомусь зобразив язика дзвонів прикріпленими ззовні (див. ілюстрацію 2 [26, с.80]).

Не всі церкви мали відповідний набір дзвонів, якими управляло по два дзвонарі, що бачимо на зображенні Дмитром Зінтохом (Зондюк ?) наприкінці XIX ст. церкви із дзвіницею, на якій висить один дзвін (кахля зберігається в КМІМГТ).

Іл. 2. Й.Баранюк (?). Дзвонар. Кутова кахля.

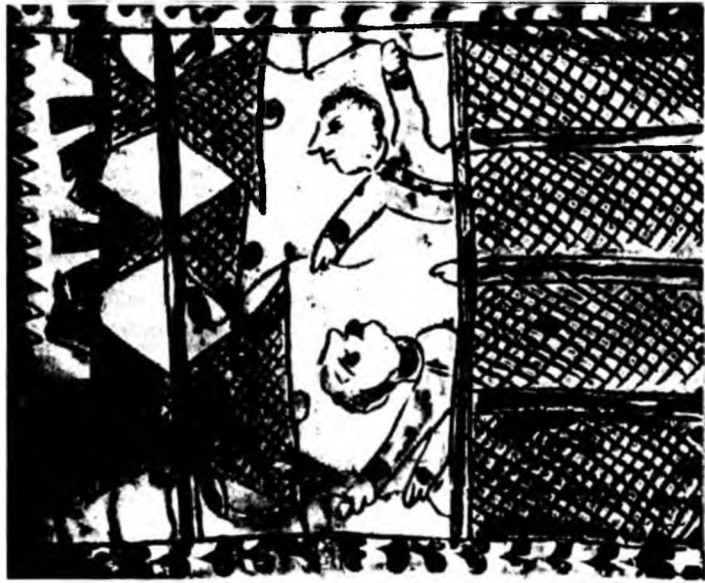
Зображення на кахлях, що пов'язані із дзвонарським мистецтвом, не завжди носили власне релігійну образність. Серед різноманітних життєвих сюжетів на цих виробах, які розміщалися на нижніх рядах, зустрічаємо сатиричне змалювання О.Бахматом образу дзвонаря з перехиленою чаркою (1878, КМНМГП), адже випивати на дзвіниці чи біля неї вважалося великим гріхом. Водночас такий образ теж мав своє оберегове значення – застерігав проти вживання алкоголю.

Оберегове призначення образів дзвонів підтверджується також тим, що береги тарілок інколи прикрашалися віночком, утвореним мотивом дзвонів². Наприклад, на тарілці Й.Баранюка у вазонковій композиції (стилізоване дерево життя) бачимо три квітки й із верхньої виходять пуп'янки-дзвони. На іншій тарілці в середині мальтійського хреста, композиція якого утворена дзвонами, по краях сюжет підсилений віночком із дзвоників. Мальтійськими хрестами, які утворюються мотивом дзвонів, гуцульські майстри кінця XIX – початку XX ст., зокрема Й.Баранюк, Юрій (1822–1884) і Микола (1858–1920) Шкрібляки часто прикрашали баклажки, рахви, тарілки, миски, подвійні сопілки. Багато виточених дерев'яних дзвоників різьбярі часто підвішують як прикраси до свічників-трійць, патериць, люстр тощо.

Систематизація іконографії дзвонів у гуцульських кахлях сприяє дослідженню їх різних функцій. Водночас мотиви дзвонів, дзвонарів і відповідних споруд мали велике значення для формування шанобливого ставлення до дзвонарського мистецтва. Інформація з виробів народних майстрів щодо розповсюдженого побутування дзвонів на Гуцульщині сприяє глибшим студіям кампанологів. *Перспектива* наукових пошуків бачиться у подальшому вивченні іконографії дзвонів і дзвонарів у виробах ужитково-прикладного призначення українських майстрів, чекає своїх дослідників робота Зенона Кузеля про вплив Церкви на народний побут українців “Der Einfluss der Kirche auf das ukrainische Volksleben” у книзі “Ukraine und die Kirchliche Union” (Берлін, 1930 р.) [27, с.22], що стане підґрунтям глибоких студій оберегової функції дзвонів і дзвонів.

1. Кіндратюк Б. Літописні джерела до історії дзвонів і дзвонів у Київській Русі // Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство. – Івано-Франківськ: Плай, 2003. – Вип. V. – С. 3–11.
2. Його ж. Усна народна творчість про церковні дзвони й дзвонів // Там само, 2002. – Вип. IV. – С. 104–114.
3. Його ж. Дзвонарське мистецтво України в іконах “Страшного Суду” // Там само, 2004. – Вип. VII. – С. 94–99.
4. Його ж. Церковні дзвони й дзвонів в духовному житті українців // Духовність українства: 36. наук. праць / Ред. кол. Ю. Білодід та ін. – Житомир: Редак.-видав. відділ ЖДПУ ім. І. Франка, 2003. – Вип. шостий. – С. 38–40;

² Автор висловлює щире подяку Романні Баран – завідувачу відділу кераміки КМНМГП – за привертання уваги до багатьох виробів гуцульських майстрів із мотивами дзвонів, дзвоників і дзвонів.

О. Бахматюк. Кахля "Дзвонарі" (22 X 18) [6, с. 139].

Майстер із Косова. Кутова кахля "Дзвонар" (23 X 17)
[6, с. 57].

5. Його ж. Церковні дзвони та дзвонниця у громадському побуті й обрядах українців // Там само, 2004. – Він сьомий. – С. 53–58.
6. Гоберман Д. Ростиси гцульських гончаров. Л. : Искусство, 1972. – 200 с.
7. Олекса Бахматюк Альбом / Вступ стаття та впорядкув. Юрія Лащука. – К. : Мистецтво, 1976. – 96 с.
8. Коломийський музей народного мистецтва Гцульщини. Альбом / Авт.-упоряд. О.Кратюк. – К. : Мистецтво, 1991. – 208 с.
9. Колупасва А. Гцульські кахлі: композиції на релігійну тему // Історія Гцульщини: У 6-ти т. – Львів : Логос, 2001. – Т. VI. – С. 446–456.
10. Янко Т. Гцульські кахлі // Там само. – С. 436–445.
11. Давыдов А. Колокола и колокольные звоны в народной культуре // Колокола. История и современность. Сб. статей / Ответ. ред. Б. Раушенбах, Состав. Ю. Пухначев. – М. : Наука, 1985. – С. 7–17.
12. Савсга В. Благовест: История колоколов, колокольного лития, колоколен и колокольной бронзы. – Днепронетровск: Пороги, 2000. – 461 с.
13. Чушенко І.-А. Хтось у дзвони тихо б'є. – Львів: Мисіонер, 2001. – 80 с.
14. Працюк Б. Время и колокол // Час. Простір. Музика: 36 статей. Наук. вісник Національної музичної академії України ім. П. Чайковського. – К., 2003. – Вип. 25. – С. 63–66.
15. Мацієвський І. Християнське та етнографічне в інструментальній музичній культурі народів Карпат: взаємозв'язки та антиномії // Традиційна музика Карпат: Християнські звичаї та обряди. Матер. Міжнарод. наук.-практ. конф. (Івано-Франківськ–Надвірня, 10–11 березня 2000 р.). – Івано-Франківськ, 2000. – С. 5–14.
16. Кушник Н. Народні музичні інструменти в календарних обрядах на Гцульщині // Там само. – С. 54–60.
17. Войтович В. Дзвін // Він же. Українська міфологія. – К. : Либідь, 2002. – С. 143–145.
18. Черкаський Л. Українські народні музичні інструменти. – Київ: Техніка, 2003. – 264 с. – (Народні джерела).
19. Тимофіїв М. Музичні інструменти Гцульщини: група самозвучних // Музика Галичини. Musica Galiciana. – Львів, 1999. – Т. II. – С. 209–233.
20. Шухевич В. Гцульщина / Репринт. вид. У 5-ти частинах. – Верховина: Журнал "Гцульщина", – 1999. – Ч. 4. – 304 с.
21. Шапарова Н. Краткая энциклопедия славянской мифологии. Около 1000 статей / Н.Шапарова. – М.: ООО "Издательство АСТ", 2001. – 624 с.
22. Кайндль Р. Гцули: їх життя, звичаї та народні перекази. Перевидання 1894 р. – Чернівці: Молодий буковинець, 2000. – 208 с.
23. Чин благословення й освячення дзвона // Гребник. – Львів, 2000. – С. 296–297.
24. Szydlowski T. Dzwony starodawne z przed r. 1600 na obszarze b. Galicji. – Kraków, 1922. – 96 s.
25. Кіндратюк Б. Нариси музичного мистецтва Галицько-Волинського князівства / Редакт. і автор переднього слова Юрій Ясіновський. – Івано-Франківськ–Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (Серія: Історія української музики. Вип. 9: Дослідження), 2001. – 144 с.
26. Гоберман Д. Искусство гцулов. – М.: Сов. художник, 1980. – 192 с.
27. Пеленський С. Зеон Кузеля – етнограф // Кузеля З. Бойківське весілля в Лавочині. – Івано-Франківськ: Лілея-НІВ, 2004. – С. 17–23.

The article deals with the peculiarities of depicting of bells and bell-ringers in Hutsul tiles. The functions and the purpose of bellringing in the pottery of Hutsul region are described here.

Key words: bells, the art of bell music, pottery, tiles.